

ступеня небезпеки психічно хворого суд може призначити один з чотирьох видів примусових заходів медичного характеру, передбачених ч. 1 ст. 94 КК України.

Таким чином, примусові заходи медичного характеру застосовуються до таких осіб: які вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, які вчинили злочин у стані обмеженої осудності та осудні суб'єкти, які після скоєння злочину захворіли на психічну хворобу. Всім цим особам притаманні такі ознаки: наявність психічного розладу, що вплинув на поведінку особи, скоєння діяння, передбаченого статтями Особливої частини КК, та погроза повторного скоєння суспільно небезпечного діяння під впливом психічного розладу.

Література

1. Мирошничепко Н. А., Орловська Н. А. Проблема обмеженої осудності: Навч. посіб. — Одеса: Юрид. л-ра, 2001. — 72 с.
2. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. В. И. Радченко; Пауч. ред. А. С. Михлин. — М.: Спартак, 2000. — 862 с.
3. Уголовный кодекс Украины — Х.: ООО «Одиссей», 2003. — 236 с.
4. Постанова ПВС України № 2 от 19 марта 1982 г. «О судебной практике по применению принудительных мер медицинского характера».

УДК 343.268

О. Л. Гуртовенко

ПСИХІЧНИЙ ВПЛИВ І ПСИХІЧНА ШКОДА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Згідно із ст. 1 (1) Кримінального кодексу України КК України має своїм завданням, зокрема, правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина [2], що поставлено у тексті цієї норми на перше місце. Таким чином, головною цінністю для сучасного кримінального права України є особистість. Цей принцип має знайти всебічну реалізацію у кримінальному праві. Для забезпечення відповідності кримінального законодавства цьому принципу необхідно законодавче забезпечити охорону всіх складових особистості.

Структура особистості лише опосередковано є предметом кримінального права. Початково вона вивчається іншими науками неюридичної спрямованості, отже, є предметом спеціальних знань. Вказане свідчить, що для кримінально-правової охорони особистості необхідно з'ясувати зміст особистості шляхом звернення до спеціальних наук. Таке звернення відповідає механізму конструювання і застосування кримінального права, який часто полягає у наповненні бланкетних норм кримінального права реальним змістом із сфери спеціальних знань чи інших галузей права.

Таким чином, зміст і денотати визначень психічного насильства, психічного впливу і психічної шкоди повинні бути запозиченими із неюрідичної сфери і розміщені у каркасі із кримінально-правових категорій.

Вважається, що особистість складається із біологічного, соціального і психічного елементів. За допомогою дослідження психічного елемента особистості і буде вчинено спробу виконати завдання цієї роботи — дослідити психічний вплив і психічну шкоду у кримінальному праві.

Поняття психічного впливу і психічної шкоди, які є складовими психічного насильства, досі не знайшли прискіпливого аналізу у кримінальному праві. Як відзначає Р. Шарапов у статті «Психический вред в уголовном праве», такі нематеріальні наслідки злочину, як шкода, завдана погрозою вбивством чи завданням тяжкої шкоди здоров'ю, не були предметом спеціального, комплексного дослідження [3, 79], що зумовлює актуальність обраної теми.

У психології склалося два підходи до аналізу психіки. Перший полягає у розкритті психіки через психологічну структуру особистості. Другий — у визначенні психічної реальності як світу психічних явищ.

Так, К. К. Платонов запропонував ієрархічну структуру особистості (в аспекті психіки) з таких підструктур:

1) підструктура спрямованості: переконання, світогляд, особистісні змісти, інтереси;

2) підструктура досвіду: вміння, знання, навички, звички;

3) підструктура форм відбиття: пізнавальні, емоційні процеси;

4) підструктура переважно біологічно зумовлених якостей: швидкість нервових процесів, баланс процесів збудження і гальмування, статеві, вікові ознаки [4].

А. А. Малишев пропонує таку психологічну структуру особистості:

1) психічні процеси: пізнавальні, емоційні, вольові;

2) психічні якості: спрямованість, темперамент, характер, здібності;

3) психічні утворення: знання, навички, вміння, звички;

4) психічні стани: позитивні, негативні [5].

А. М. Столяренко розглядає психіку крізь призму психічних явищ. Він класифікує світ пов'язаних індивідуально-психологічних явищ за різними підставами, зокрема:

1) за рівнем відображення об'єктивної дійсності у психіці: явища свідомості, підсвідомості, духовність (тобто трансцендентна свідомість, або ж надсвідомість);

2) за формою існування: психічні процеси (зміни у психіці) — процеси сприйняття, психологічного розвитку; психічні стани (особливості сукупності психічних процесів у даний момент) — емоціональний стан (хвилювання, переживання, тривога, радісний стан), пізнавальний стан (інтерес, розмірковування), вольовий (зібраність, рішучість); психічні утворення (властивості, стереотипи) — навички, вміння, звички, властивості, які сформувалися внаслідок повторення;

3) за функціонально-якісними особливостями мотиваційні (потреби, переконання, ідеали, цілі, інтереси, установки, схильності, мотиви та інше), пізнавальні (відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, уявлення, уява, мислення), емоційні

(почуття і емоції), вольові (вольові стани і процеси — вольові зусилля, мобілізація і вольові якості — цілеспрямованість, наполегливість), психомоторні явища (м'язове відчуття, відчуття тіла, рухова пам'ять);

4) за співвідношенням вродженого і надбаного: особистісно-психологічні (на них домінуючий вплив справляють соціальні чинники) — властивості людини: характер, здібності, підготовленість, якості людини: духовні потреби, світогляд, правослухняність, моральна вихованість; функціонально-психологічні (характеризуються виконанням певних функцій у психічній діяльності) — мислення, мова, генетично обумовлені здібності; психофізіологічні явища (об'єднуються у темпераменті людини) — чуттєвість, врівноваженість [6].

Для визначення психічного впливу і психічної шкоди необхідно виявити їх специфічний денотат, тобто те, у чому вони, власне, полягають.

Як ми мали змогу побачити, обидва наведені аналітичні підходи до психіки особистості оперують однаковими поняттями, переслідують одну й ту саму мету — виявити структуру психіки і використовують однакову методику — класифікацію понять. Тому ці підходи досліджують спільний предмет під різними кутами зору, є порівнянними і обидва можуть використовуватись при визначенні психічної шкоди. Перший підхід — психологічна (психічна) структура особистості — як денотат, об'єднуючий різні види психічного впливу і психічної шкоди як вказівку на предмет цього впливу і, відповідно, «місце» завдання такої шкоди. Поняття «психічна структура особистості» в аспекті психічного впливу і психічної шкоди не є невинувато широким, адже предметом злочину може бути будь-який компонент цієї структури, зв'язки між компонентами, їх функціонування.

Другий підхід — психічне явище — надає денотат, об'єднуючий різні види психічної шкоди як форми їх існування (у загальному сенсі, на відміну від другої підстави для класифікації психічних явищ за А. М. Столяренко). На цю другу роль більш вузьке поняття навряд чи підходить, що пояснюється так.

Як ми пересвідчимося, прояви психічної шкоди є дуже багатоманітними. Тому для їх узагальнення необхідним є достатньо широке поняття. На користь такого широкого поняття свідчить також те, що дослідження психіки людини тільки починається, серед психологів відсутня єдність у визначенні структури психіки, сучасна психологія, перш за все, опирається на розрізнені емпіричні дані і майже не має усталеної загальноновизнаної теорії. Варто також уваги те, що жоден із наведених А. М. Столяренко видів психічних явищ не в змозі повністю охопити усі прояви психічної шкоди. Так, психічний стан стосується емоцій, але не охоплює психічних утворень (вмін, якостей), які можуть постраждати від злочину. Класифікації психічних явищ за формою існування і функціонально-якісними особливостями не охоплюють таке функціонально-психологічне явище, як генетично обумовлені розумові здібності. Також тут слід враховувати, що людська психіка еволюціонує, що у законодавстві з'являються чи можуть з'явитися нові злочини, виникають нові способи вчинення злочинів і маніпуляції психікою.

Поняття сукупності психічних явищ і поняття психічної структури особи-

стості є аналогами поняття «психіка» і з цих позицій рівною мірою підходять для використання у кримінальному праві. Але зараз у самій психології поняття «психіка» є менш визначеним і конкретним, ніж інші наведені категорії, саме вимагає роз'яснення і денотату і за таких умов виступало б лише зайвим посередником у з'ясуванні суті психічного впливу і психічної шкоди.

Усі наведені підходи надають немало різнопланових прикладів психічного впливу і психічної шкоди, які можуть мати місце у межах злочину.

Вплив на психіку особистості (психічний вплив) може полягати, по-перше, як виключно у впливі на психічний елемент особистості, так і, по-друге, здійснюватись шляхом впливу на біологічний і соціальний елементи особистості. Аналогічно і психічна шкода може завдаватись як у першому, так і у другому з наведених варіантів. Психічне ж насильство, для його відмежування від насильства над іншими елементами особистості, підлягає визначенню через прямий умисел, при якому особа усвідомлювала небезпечний характер психічного впливу, передбачала настання наслідків у вигляді психічної шкоди і бажала їх настання.

Пленум Верховного Суду України у Постанові від 27 лютого 2004 р. «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» наводить такі приклади психічного впливу, як погроза застосувати насильство, знищити майно, розголосити певні відомості тощо [7].

На підставі наведеного можна запропонувати таке визначення. Психічний вплив (протиправний кримінально-правовий психічний вплив) — це негативний вплив на психічну структуру особистості потерпілого від злочину чи особистості суб'єкта злочину, який є елементом (діянням чи обставиною) складів тих злочинів, норми КК України про які передбачають цей вплив у тому чи іншому вигляді прямо у тексті чи мають на увазі як ознаку злочину.

У зазначеній статті Р. Шарапов визначає психічну шкоду як різновид суспільно небезпечних наслідків злочину, що являє собою шкідливу зміну в емоціональній сфері людини у вигляді негативних психічних станів, які не є психічними захворюваннями. При цьому автор називає психічну шкоду емоційним стресом і наводить такі її види, як небезпека злочинної погрози, стан раптово виниклого сильного душевного хвилювання (афект), негативні емоційні стани, що не досягають ступеня афекту, психічні страждання [3, 79–81]. Втім психічна шкода не обмежується емоціями, а може полягати, наприклад, у погіршенні якості природно-нормального функціонування психіки, у психічному відхиленні нехворобливого характеру, погіршенні пам'яті, характеру, уяви, здібностей людини, зокрема розумових, сприйняття, зникненні інтересу до життя, втраті позитивних настанов.

Ці інші види шкоди можуть як супроводжуватись, так і не супроводжуватись негативними емоціями. Ні в якому випадку не можна залишати поза увагою і висновки соціальної психології про психічні зв'язки між членами групи людей, яким злочин також спроможний завдати шкоди.

Моральна шкода, як вона розуміється у чинному цивільному законодавстві України, не охоплює усіх випадків кримінально-правової психічної шкоди. По-

перше, на мою думку, усі перелічені у ч. 2 ст. 23 Цивільного кодексу України [8] види моральної шкоди полягають у емоціях у вигляді негативних переживань, або, як зазначається у ч. 2 ст. 23 ЦК України і п. 3 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. [9], у вигляді душевних/моральних страждань. По-друге, перелік видів моральної шкоди відповідно до ч. 2 ст. 23 ЦК України претендує на вичерпність. У той самий час він, здається, не охоплює усіх випадків такої шкоди, бо розуміння «протиправної поведінки» щодо потерпілих (п. 2 ч. 2 ст. 23 ЦК України) може тяжіти до протиправного поводження, що не є синонімом страждань від порушення чи оспорювання будь-якого суб'єктивного права. До того ж у кримінальному праві ця шкода може бути наслідком насильства, що має назву саме «психічне». Тому шкоду, що розглядається, у кримінальному праві доцільно називати не моральною, а психічною. Таким чином, благо у вигляді міжгалузевої термінологічної узгодженості доведеться принести у жертву заради більшого блага — належного кримінально-правового визначення.

На жаль, ч. 2 ст. 49 Кримінально-процесуального кодексу України [10] прямо не свідчить про визнання потерпілим від злочину особи, якій завдано кримінально-правову психічну шкоду, що не відноситься цивільним законодавством до моральної, оскільки ця стаття оперує поняттям моральної шкоди. Я вважаю, що цю прогалину можна подолати шляхом застосування аналогії закону у кримінальному процесі, аби правоохоронні органи і суди звертали увагу на зазначений вид шкоди.

Запропоновані висновки дозволяють вивести таку дефініцію. Психічна шкода (протиправна кримінально-правова психічна шкода) — це спричинене наявним чи закінченим кримінальним діянням психічне явище, що полягає у негативних змінах у психічній структурі особистості потерпілого від злочину, групи особистостей — потерпілих від злочину чи особистості суб'єкта злочину і яке є елементом (наслідком, обставиною або складовою причинного зв'язку) складів тих злочинів норми КК України про які передбачають це явище у тому чи іншому вигляді прямо у тексті або мають його на увазі як ознаку злочину.

Надалі дослідження буде продовжено стосовно розмежування психічної шкоди і психічних захворювань, фізичної шкоди, посягань на соціальну складову особистості.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
3. Шарапов Р. Психический вред в уголовном праве // Уголовное право. — 2004. — № 2. — С. 79–81.
4. Столяренко Л. Д., Самыгин С. И. 100 экзаменационных ответов по психологии // <http://psylib.org.ua/books/stolsam/txt06.htm>.
5. Тихонов А. П. Личность и межличностные отношения: психологическое исследование социального подхода // <http://ru.laser.ru/authors/tihonov/2.htm>.

6. Столяренко А. М. Психология и педагогика: Учеб. пособие для вузов. — М.: ЮПИТИ-ДАПА, 2001. — С. 76.
7. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 4.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356; № 41. — Ст. 356; № 42. — Ст. 356; № 43. — Ст. 356; № 44. — Ст. 356.
9. Про практику в справах про відшкодування моральної (позапозової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. // Юридичний вісник України. — 2001. — № 36.
10. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 15.

УДК 343.359(477)

Є. В. Сіра

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Шлях розвитку, на якому стоїть Україна з моменту проголошення незалежності, прагнення перетворитись з пострадянської республіки на суверенну, демократичну і незалежну європейську державу ставлять вельми складні питання щодо правотворення і правозастосування. Отже, змін зазнав не тільки державний устрій, а загальні принципи, на яких ґрунтується правова система. Можна сказати, що акценти змістилися з державних потреб і інтересів до прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Відповідно до Основного Закону, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ч. 1 ст. 31 Конституції України). Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України).

Проблеми прав, свобод людини й громадянина — незмінна й центральна тематика правничої науки, оскільки йдеться про ефективність наявного правового механізму забезпечення здоров'я, життя й безпеки людини й громадянина — важливий інструмент реалізації їх прав та свобод у державі, що взяла орієнтири соціальної, демократичної та суверенної, на Європейському континенті [1]. Саме таким новітнім правовим явищем в Україні є інститут банківської таємниці, який має забезпечувати (поряд з іншими гарантіями) конституційний лад в державі. Якщо за радянських часів кримінально-правовому захисту підлягала тільки державна таємниця, то поступово, приймаючи до уваги досвід розвинутих країн, у законодавстві України, зокрема в Кримінальному